

2β. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΕΛΕΥΣΙΝΙ

Μετὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν πραγματικῶν ὁρίων τοῦ ἱεροῦ πρὸς δυσμὰς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων, διὰ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου τοῦ χωρίζοντος τὸ ἱερὸν ἀπὸ τὴν πόλιν¹, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ παρόντος ἔτους σκοπὸν εἶχε τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τοῦ νέου τούτου τμήματος τοῦ ἱεροῦ, μέχρι τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου, τοῦ διατειχίσματος, ὅπως ὀνομάζεται εἰς μίαν Ἑλευσινιακὴν ἐπιγραφὴν².

Εἰκ. 1. Τὸ ἀνασκαφὲν νέον τμήμα τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐφεινητῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ ἀνασκαφὴ διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 6ης Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 23ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1954³, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ αὐτῆς ἀπεμακρύνθη μέγας ὄγκος χωμάτων, καταλαμβάνων ἕκτασιν 12 × 30 μ. μὲ ὕψος 3 μ. περίπου (εἰκ. 1).

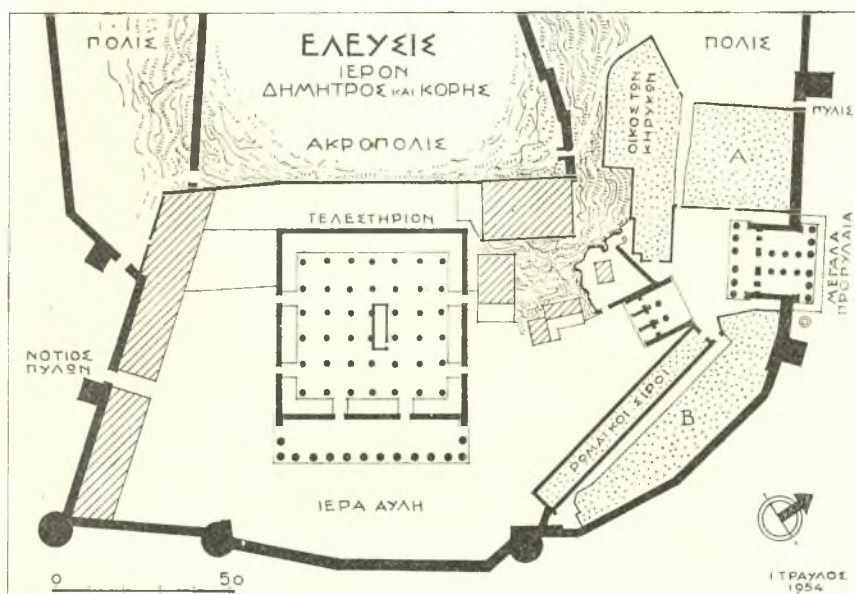
¹ Ι. ΤΡΑΥΛΟΥ, Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἑλευσίνι, ΠΛΕ 1953, σελ. 72.

² Ι. ΤΡΑΥΛΟΣ, The Topography of Eleusis, Hesperia XVIII, 1949, σελ. 140.

³ Καὶ κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἀνασκαφὴν διαδοχικῶς ὡς βοηθοὶ μου αἱ ἀρχαιολόγοι κ. Μ. Φιλίνη καὶ δις Ἑ. Ραυτοπούλου.

Τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα ἀπετέλει τὸ 1:3 περίπου τοῦ χώρου Α (εἰκ. 2), συγχρόνως ὅμως ἀφηρέθη μεγάλη ἐπίχωσις καὶ ἐκ τοῦ ὑπολοίπου μέρους καὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ ὅλου τοῦ χώρου πολλοὶ ὀγκόλιθοι καὶ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη προερχόμενα ἐκ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων. Ταῦτα εἶχον συσσωρευθῆ ἑνταῦθα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων ἀνασκαφῶν τοῦ Φιλίου.

Οὕτω τὰ ἐρείπια καὶ τοῦ νέου αὐτοῦ τμήματος τοῦ ἱεροῦ παρουσιάζονται σήμερον εἰς τὸν ἐπισκέπτην τελείως ἐλεύθερα (εἰκ. 3), τὸ κυριώτερον ὅμως εἶναι ὅτι, διὰ πρώτην φοράν τώρα ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀνασκαφῶν τῆς

Εἰκ. 2. Σχέδιον τοῦ Ἱεροῦ τῆς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνῃ περὶ τὰ τέλη τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος.

Ἐλευσίνοσ, τὸ 1882, ἔχομεν πλήρη καὶ σαφῆ εἰκόνα ὁλοκλήρου τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἱεροῦ.

Ἀκριβῶς τὴν εἰκόνα ταύτην παρέχω εἰς τὸ δημοσιευόμενον ἑνταῦθα σχέδιον, ἔνθα δεικνύεται ἡ μορφή τοῦ ἱεροῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

Παρατηροῦμεν λοιπὸν ὅτι καὶ τότε, ὅπως καὶ κατὰ τὰς παλαιότερας περιόδους τῆς ἱστορίας του, τὸ ἱερόν ἐχωρίζετο εἰς δύο διακεκριμένα τμήματα: εἰς τὸ κυρίως δηλαδὴ ἱερόν τὸ περιλαμβάνον τὸ Τελεστήριον, καὶ εἰς τὸν πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ βοηθητικὸν χώρον, τὸν περιλαμβάνοντα τὰ οἰκήματα τῶν ἱερέων καὶ τὰ κτήρια τῆς διοικήσεως τοῦ ἱεροῦ.

Τὰ οἰκοδομήματα τοῦ βοηθητικοῦ χώρου πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ἑκατέρωθεν τῆς μεταξὺ τῶν Μεγάλων καὶ τῶν Μικρῶν Προπυλαίων σχηματιζομένης μικρᾶς αὐλῆς. Ἦδη ἔχομεν προσδιορίσει τὸν οἶκον τῶν Κηρύκων καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς σιρούς, παραμένουν δὲ πρὸς ταύτισιν μόνον οἱ χώροι Α καὶ Β, ἐντὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὰ ὑπὸ τῆς Ἐλευσινιακῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 329/28 π.Χ. μνημονευόμενα κτήρια: τὴν οἰκίαν τῆς ἱερείας, τὸ ἐπιστάσιον, τὸ νεωκόριον, τὸ ὀπτάνιον, τὴν κρήνην, τὴν οἰκίαν τοῦ δαδούχου, τὸ ἐσχαρεῖον καὶ τὴν ἱματιοθήκην.

Εἰκ. 3. Ὁλόκληρος ὁ χώρος Α, ὡς φαίνεται σήμερον μετὰ τὰς ἀνασκαφάς.
Ἄποψις ἐκ τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου Α παρουσιάσθησαν διάφοροι τοῖχοι ἀνήκοντες προφανῶς εἰς μικρὰς οἰκίας, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι καὶ αἱ οἰκίαι ἐντὸς τοῦ χώρου Β. Ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ καὶ μελέτη τῶν ἔρειπίων τούτων ἐλπίζομεν ὅτι θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ταυτίσωμεν καὶ ἐν ἑκαστῶν τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευομένων οἰκοδομημάτων.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωκεν ἑφέτος καὶ ἀρκετὰ εὐρήματα: μίαν ἐφηβικὴν ἐπιγραφὴν, διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀνήκοντα εἰς τὰ Μεγάλα Προπύλαια, δύο μικρὰ τεμάχια γλυπτῶν, πολλὰ θραύσματα ἀγγείων καὶ λύχνων καὶ περὶ τὰ 35 νομίσματα¹.

¹ Τὰ νομίσματα ταῦτα μετὰ τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνευρεθέντων παρεδόθησαν εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον, ἢ Διευθύντρια τοῦ ὁποίου κ. Ἐιρήνη Βαρούχα

Ἡ ἐπίχωσις μέχρι βάθους ἑνὸς περίπου μέτρου ἦτο νεωτέρα, πιθα-

Εἰκ. 4 καὶ 5. Ἀρχαϊκὴ κεφαλὴ ἀνδρὸς ἐξ Ἐλευσινιακοῦ λίθου.

Εἰκ. 6. Ἐφηβικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Κεκρολίδος φυλῆς τοῦ ἔτους 333/32 π. Χ. νῶς τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, βαθύτερον ὅμως, μέχρι τῆς συνέταξε καὶ μοι παρέδωσε πλήρη χρονολογικὸν κατάλογον αὐτῶν. Τὴν κ. Βαρούχα θερμῶς εὐχαριστῶ καὶ ἐνταῦθα διὰ τὴν πολύτιμον βοήθειάν της.

ἐπιφανείας τῶν δαπέδων τῶν διαφόρων οἰκημάτων, αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐντὸς αὐτῆς εὐρεθέντων ἀγγείων καὶ νομισμάτων χρονολογεῖται εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Βεβαίως ἡ ζωὴ τοῦ ἱεροῦ ἐξηκολούθησε καὶ πέραν τοῦ 3ου αἰῶνος, τὸ πρὸς δυσμὰς ὅμως τῶν Μεγάλων Προπυλαίων τμήμα αὐτοῦ, τὸ περιλαμβάνον τὸν οἶκον τῶν Κηρύκων καὶ ὀλόκληρον τὸν χώρον Α, φαίνεται ὅτι ἐγκατελείφθη ἐνωρίτερον, τὸ δὲ ἱερόν περιωρίσθη πρὸς τὴν πλευρὰν αὐτὴν διὰ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ μέχρι σήμερον μεταξὺ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων καὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως σωζομένου τείχους.

Συγχρόνως μὲ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τείχους ἐγένετο τότε καὶ γενικὴ ἐπισκευὴ ὀλοκλήρου τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ. Τμήμα μάλιστα αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν μεγάλων Προπυλαίων καὶ τοῦ στρογγύλου Περικλείου πύργου εὐρισκόμενον, ἐνισχύθη διὰ νέου τείχους, τοῦ ὁποῦ ἡ κατασκευὴ ὁμοιάζει μὲ τὴν τοῦ προαναφερθέντος τείχους¹. Τότε φαίνεται ὅτι ἐκλείσθη διὰ παχυτάτου τοίχου καὶ ἡ ἔξωτερικὴ δωρικὴ κιονοστοιχία τῶν Μεγάλων Προπυλαίων καὶ κατεσκευάσθη ἡ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς μεγάλη θύρα, σαφῆ ἴχνη τῆς ὁποίας σώζονται μέχρι σήμερον.

Ἡ ἐνίσχυσις τοῦ περιβόλου, ὁ πρὸς δυσμὰς περιορισμὸς τοῦ ἱεροῦ διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου τείχους καὶ τὰ ὄχρωματικά ἔργα τῶν Μεγάλων Προπυλαίων πρέπει νὰ συσχετισθοῦν, πιστεύω δὲ ὅτι ἀνήκουν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόγραμμα ἐνίσχυσεως τῆς ὄχρωσεως τῆς Ἐλευσίνας, τὸ ὁποῖον ἐπέβαλεν ὁ κίνδυνος τῆς εἰσβολῆς τῶν Γότθων καὶ τῶν Ἑρούλων (267 μ. Χ.). Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ ἐπισκευὴ αὕτη ὀφείλεται εἰς αὐτὴν τὴν μέριμναν τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεριανοῦ (252—262 μ. Χ.), ὅστις τότε προέβη εἰς τὴν ὀχύρωσιν πολλῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν².

Ἐκ τῶν ἐφετινῶν εὐρημάτων ἰδιαίτερος ἀναφέρω ἐνταῦθα τμήμα ἀρχαϊκῆς κεφαλῆς γενειοφόρου ἀνδρὸς ἐξ Ἐλευσινιακοῦ λίθου (εἰκ. 4—5) καὶ τὴν σπουδαιωτάτην ἐφηβικὴν ἐπιγραφὴν τῆς Κεκροπίδος φυλῆς τοῦ ἔτους 333/32 π.Χ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη (εἰκ. 6) διατηρεῖται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν, μόνον δὲ ὁ πρῶτος στίχος καὶ δύο ὀνόματα πρὸς τὸ τέλος τῆς ἔχουν τελείως ἔξαφανισθῆ. Ἀλλὰ τὸν πρῶτον στίχον, ἐκεῖ ὅπου θὰ ἀνεγράφετο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, εἶναι εὐκόλον νὰ ἀποκαταστήσωμεν. Εἰς τὸν 4ον καὶ 5ον στίχον ἀναφέρονται ὁ στρατηγὸς τοῦ Πειραιῶς Κόνων Τιμοθέου Ἀναφλύστιος καὶ ὁ ἐπὶ τῇ χώρᾳ Σώφιλος Ἀριστοτέλους Φυλάσιος.

¹ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ, Ἀνασκαφὴ Ἐλευσίνας 1934, ΑΔ 1934—1935, σελ. 2.

² ΖΩΣΙΜΟΣ Ι, 29. ΖΩΝΑΡΑΣ XII, 23.

Ἀμφότεροι μνημονεύονται καὶ εἰς ἄλλας δύο ἐφηβικὰς ἐπιγραφάς, τῶν φυλῶν, Λεοντίδος¹ καὶ Πανδιονίδος², ἐκ τῶν ὁποίων μανθάνομεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 333/32 π. Χ. διατελέσαντος ἄρχοντος Νικοκράτους.

Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν μας ἀναφέρονται ἐν συνόλῳ, ὡς ὑπολογίζω, περὶ τὰ 58 ὀνόματα· ἦτοι τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, τῶν δύο στρατηγῶν, τοῦ σωφρονιστοῦ, τοῦ ταξιάρχου, τῶν ἑπτὰ λοχαγῶν, τῶν δύο διδασκάλων καὶ 44 ἐφήβων, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ λίθου ἔξαφανισθέντα δύο ὀνόματα. Τὴν πολύτιμον αὐτὴν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐφηβείας καὶ τὴν προσωπογραφίαν τῆς Ἀττικῆς Ἐλευσινιακῆν ἐπιγραφὴν θὰ δημοσιεύσω προσεχῶς εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

¹ Hesperia XI, 1940, σελ. 62.

² American Journal of Philology LXVI, 1945, σελ. 234.